

1953 pp.). - Львів: „Дизайн-студія „Папуга”, 2006. – 383 с.; 18. Русначенко А. Народ збурений: національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках. –К.: „Пульсари”, 2002. – 563 с.

Oleg Lenartovych

Changes are in the Political Doctrine of OUN-b at the end of World War II

The article reveals the issues of OUN-b political doctrine formation in late 1940s early 1950s The analysis of democratic changes is carried out in ideology of organization, their reasons and consequences are determined. The

УДК: 94(477),18/19”

© Оксана Лиса
(м. Київ)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

У статті аналізуються фактори впливу соціально-економічних процесів на формування політичних настроїв інтелігенції України в кінці ХІХ – початку ХХ ст. Встановлено, що економічна модель України поєднувала риси ринкової та адміністративно-централізованої економіки. Кожна з цих двох констатуючих характеристик по-своєму гальмували втягнення українського соціуму у процеси модернізації і зумовлювали як лоялістські так і опозиційні настрої у середовищі української інтелігенції. Відсутність у соціальній структурі українського суспільства еліт в економічній, а відтак і в державно-політичній сфері, зумовила зростання на рубежі ХІХ – ХХ століть ролі національної інтелігенції – соціальної групи, властивий перш за все індустріальному суспільству.

Ключові слова: інтелігенція, політичні настрої, інтелектуальна праця, інститут власності, національна еліта.

По темі розвитку промисловості в Україні у ХІХ – на початку ХХ ст. існує доволі велика кількість публікацій. У радянській історіографії вона досліджувалася переважно з позицій класового протистояння. Основна увага зверталася на такі аспекти як концентрація виробництва, робітничий рух, діяльність революційних організацій. Промисловий розвиток України майже не досліджувався із врахуванням його національних аспектів. Перші спроби такого підходу робилися у 1920-х рр. економістами М.Кондратьєвим і К.Воблим, географом С.Рудницьким. Але за такі підходи вони поплавилися відстороненням від науково-педагогічної діяльності, а то і життям.

Політичні настрої інтелігенції України на переломі ХІХ – ХХ ст. опосередковано з'ясувалися у численних публікаціях останнього двадцятиліття, присвячених українському національному рухові, діяльності українських політичних партій. Оцінка царизму і прийняття відповідних рішень стосовно українського руху ґрунтовно висвітлив російський історик О.Міллер [8; 9]. Кінцевий результат цього протистояння трактується дослідником як невдача асиміляторських зусиль, спрямованих на втілення

process of forming of nationalistic ideology is closely associated with activity of M. Mihnovsky and D. Dontsov. The Ukrainian theorists developed and popularized the most radical branch of nationalism which we usually name integral. Their successors, in particular, M. Stiborskyi interlinked this concept with Organization of the Ukrainian Nationalists. Transformation of ideology of OUN took place during World War II in the side of democratization. Above all things it touched OUN-b. Research of reasons of such changes, their purpose and mechanisms of realization, became the object of this study.

Key words: OUN, Regional wire, UGVR.

у життя проекту великої російської нації, а не у якості успіху українського руху. Дослідження впливу економічних процесів на формування політичних настроїв в Україні у працях О.Міллера здійснювалося лише побіжно. Цінні узагальнення цих аспектів містяться у праці Б.Кравченка [6]. Зв'язок соціально-економічного розвитку із формуванням опозиційних настроїв у національному інтелектуальному середовищі не формулювався і не досліджувався як самостійна проблема.

Перш ніж перейти до викладу проблеми впливу соціально-економічних процесів рубежу ХІХ – ХХ ст. на формування опозиційних настроїв української інтелігенції, варто окреслити саме поняття інтелігенції.

Розгляд інтелігенції крізь призму поділу праці на матеріальну і духовну зводить зазначене поняття на узагальнено прийнятний рівень і в цьому аспекті воно не викликає дискусій. Значно складнішим і неоднозначним є питання соціокультурного змісту поняття «інтелігенція», яке змінювалося упродовж останніх двохсот років його вживання. Не вдаючись до деталізації понятійно-категоріальних аспектів проблеми, яка заслуговує на окреме дослідження, зазначимо, що з другої половини ХІХ ст. слово «інтелігенція» увійшло у публіцистику, літературну критику і белетристику, відтворюючи дух епохи лібералізації. Сміслові навантаження терміну мало переважно морально-етичне забарвлення. Освіченість, інтелектуальна праця та відповідний світогляд асоціювалися із можливостями знищення гніту, експлуатації, утвердження гідності людини. Ідея служіння народу, як через професійну так і громадсько-політичну діяльність, складала стрижень поняття інтелігенції. В українському дискурсі ця ідея отримала довершене обґрунтування у публіцистиці М.Драгоманова, І.Франка, М.Грушевського, почасти у творчості В.Стефаніка, О.Маковея, О.Кобилянської. Сформована ними національна культурницька платформа відображала протистояння асиміляційним тенденціям, які загрожували українцям з боку розвинених етноспільнот, що займали панівне

становище в історично українських землях.

Кінець XIX – початок XX ст. характеризувався якісними змінами в промисловому розвитку Російської імперії. Тут, як і в українських землях Австро-Угорщини для розвитку продуктивних сил і засвоєння природних багатств практикувалося переселення інонаціональних колоністів. Йдеться не лише про першу хвилю міграції, що мала місце впродовж перших двох третин XIX ст., а й про другу – кінця XIX – початку XX ст. У цей час мігрувало розорене селянство [2; 13, с.72;] У підросійській Україні в силу різних обставин основна ставка робилася на російську робочу силу, тобто внутрішню міграцію. Вже у 1865 р. кількість російських переселенців, які переїжджали в Україну царський уряд вважав достатнім для забезпечення належного рівня русифікації [1, оп.815, спр.463, арк.4]. Варто зазначити, що у російських документах переселенці називалися не колоністами, а „російськими колонізаторами” [1, оп.816, спр. 224, арк.15]. Саме ця лексика з негативними конотаціями використовувалася урядом. Важко з’ясувати, що стало підставою для використання цього терміну: сам процес і методи колонізації, чи її наслідки для автохтонного населення, оскільки урядова преса пропагувала прогресивність і культур-трегерські тенденції промислового засвоєння Півдня.

Міграційна політика російського уряду та крупного капіталу, яка своїм спрямуванням була розрахована на збільшення кількості російських найманих робітників в Україні, критично і з пересторогою оцінювалася національно свідомою інтелігенцією, формувала політично опозиційні настрої у її середовищі. Оскільки значна частина підприємств будувалася за участю російських робітників, то саме вони уявлялися здатними підняти рівень розвитку промисловості, залишаючи на узбіччі прогресу український етнос. Місцева преса та видання галузево-професійного характеру акцентувала необхідність використання залізниць півдня імперії для якомога швидшого його заселення російськими робітниками. Переселенці заохочуються пільгами, житлом [6.–1889. – № 9, 24 янв.; 12.– № 10, 11, 12;]. У загальноімперських і місцевих виданнях підкреслювалася пріоритетність збуту російських товарів в Україні шляхом завезення їх новими транспортними засобами. Немало зусиль докладалося для формування у населення думки про прямий зв’язок прогресу із відповідною діяльністю російського уряду та високих споживчих якостях російських товарів, які мали символізувати велич Росії [6.– 1865. – № 4. – 9 янв.].

Наслідком міграційних процесів була зростаюча русифікація, у першу чергу великих міст і промислових центрів. У містах Донецько-Криворізьського басейну, Катеринославської, Херсонської, Київської губерній переважало російське населення. За переписом 1897 р. в Києві з 244723 чол. 54,4% становили росіяни і лише 22,1% українці, в Одесі частка українського населення ледве досягала 16%. Такою самою була частка українства в промислових центрах Донбасу та

на Півдні України [11, с.15].

Міграційні процеси були тісно пов’язані з розвитком продуктивних сил, прогресивних технологій. Однак їх впровадження асоціювалося з політикою центру, з русифікацією. Згідно з першим загальним переписом населення 1897 р. українці становили 73% населення. Однак їх чисельна перевага над національними групами і етносами була нерівномірно розподілена у різних регіонах України. Б.Кравченко, дослідивши регіональні коливання в моделі національного розселення, прийшов до висновку, що вони збігалися з економічно розвиненими областями, що у свою чергу додавало соціальної ваги неукраїнським меншинам. Як правило, українці були зосереджені в губерніях, що найменше зазнали впливу індустріалізації й урбанізації. Половина російського населення в Україні проживала в степовому регіоні з його промисловістю, розвиненим сільським господарством і портами, що забезпечувало йому доступ до непропорційно більшої частки ресурсів і прибутків [7, с. 18, 20]. Уряд не вживав заходів для ліквідації розбалансування торгово-фінансових і культурно-освітніх відносин між переважно російськомовним містом та українським селом.

Внаслідок широкомасштабної індустріалізації українці зіткнулися на власній території із зростанням російської меншини, яка домінувала не лише в адміністративно-політичних структурах, а й в усіх ланках соціального, економічного і культурного життя. Така ситуація створювала серйозні проблеми для національного самоствердження українства і значною мірою наповнювала зміст „українського питання” у Росії.

У суспільному поділі праці в умовах бурхливого капіталістичного розвитку невинно зростала роль інтелігенції. На кінець XIX ст. в Україні налічувалося 125,8 тис. осіб, які займалися інтелектуальною працею, що складало 0,5 % загального складу населення [5, с. 15]. Національно свідомий прошарок інтелігенції був надто тонким, особливо у індустріально розвинених регіонах. За відсутності української буржуазії і розвинутого політичного життя інтелігенція знаходилася в амбівалентній ситуації кількох лояльностей. З одного боку – до „свого народу”, а з іншого – до свого робочого місця, службової посади в адміністративній чи освітній системі і зрештою до системи у державі загалом. „Квазіінтелігенцією” іменували публіцисти ту частину східноукраїнської інтелігенції, яка орієнтувалася на російську культуру, мову, науку [4, с. 11]. З огляду на ці обставини можна погодитися з характеристикою української інтелігенції як аморфною групою [7, с. 57]. Попри несприятливі соціоекономічні обставини саме ця верства мала розробити і політизувати наявні етнічні і етнокультурні ознаки модерної ідентичності, творити українську національну культуру і науку.

Кожен крок царського уряду на шляху урбанізації і індустріалізації мав своїм соціальним наслідком збільшення чисельності місцевої інтелігенції. Підвищення вимог до рівня освіти та загальної

культури призводило до збільшення попиту на фахову освіту. Проблема стала особливо відчутною у останні два десятиліття XIX ст. У 1896 р. у Росії існувало дванадцять технічних інститутів, студентський контингент яких становив усього 5916 осіб, що не могло задовольнити зростаючі потреби виробництва [17, с. 56]. Поступово виявилися переваги саме політехнічної як більш універсальної освіти перед технологічною. Тому у Києві у 1898 р. був заснований, на відміну від вже існуючого у Харкові Технологічного, Політехнічний інститут. На початку XX ст. у Києві та Харкові діяли Комерційні інститути, Гірничий у Катеринославі.

Якщо у середині XIX ст. основним контингентом вищих навчальних закладів була дворянська молодь, то на початку XX ст. студентами ставали також діти міщан, ремісників, заможних селян. Однак процес гальмувався соціальною неготовністю українського селянства до модернізаційних змін. Його ставлення до освіти не було захопленим і навіть подекуди зневажливим. Грамотність для розумної, тямущої і розсудливої людини у селянському розумінні була не обов'язковою [16, с. 173]. Хоча освітній ценз для сільського старости був обов'язковим, ця умова виконувалася лише зрідка – не лише через невелику кількість грамотних на селі, а й інші пріоритети селян другої половини XIX ст. [15, с. 377]. Інтелектуальна праця, громадсько-політична діяльність не сприймалися більшістю сільських жителів як рівноцінна праці на землі, де треба напружувати м'язи. Життя у містах розглядалося як зразок неробства. У багатьох випадках сільські жителі на загал зневажливо ставилися до поміщиків, підприємців, комерсантів, чиновників та представників інтелігенції. Загалом українська маса хліборобів Наддніпрянщини залишаючись віддаленою від міської культури, урбанізованого способу самореалізації утворювала своєрідну соціоментальну спільноту [Дет. див: 14]. Тим не менш на початку XX ст. поповнення інтелігенції, особливо технічної, йшло коштом вихідців із села. Політично активна українська інтелігенція початку XX ст. за своїм соціальним походженням лише у деяких випадках відійшла від селянина-хлібороба на два покоління. Українство у загальній статистиці інтелігенції становило надто тонкий шар. Київський перепис 1917 р. виявив, що лише 11% студентів міста визнали себе українцями.

Ринково-капіталістичні відносини, стимулюючи прагнення людей утвердитися на певному професійно-економічному поприщі, призводили до виразнішої кристалізації економічно-політичних інтересів представників різних верств у тому числі й інтелігенції в Україні. Вже з початку 1860-х років українська інтелектуальна еліта поряд з російською і почасти польською виявила готовність до реалізації власних національних проєктів. Український проєкт хоча й був порівняно скромним за кількістю його розробників, однак мав амбітні завдання по виробленню модерної національної ідентичності та прищеплення її широким масам. Він робив наголос на мовні, етнокультурні та

ментальні відмінності українців від росіян і поляків. Проте шлях інтелігента до народу через низький рівень його освіти і соціально-політичного усвідомлення був нелегким.

Ситуація подвійної лояльності у більшості життєвих ситуацій прирікала українських працівників розумової праці на обслуговування інтересів центру. Багатьох цілком задовольняло їхнє становище, яке на фоні довколишнього убозтва і скрути, було набагато кращим, за становище нижчих верств.

На відміну від сільської інтелігенції, та її частина, що функціонувала у багатомовному середовищі міста, у випадку свого селянського походження, швидше ставала на шлях національно свідомої діяльності. Цьому сприяло розуміння своєї «іншості» у полікультурному середовищі, бажання збагнути проблеми національного буття, мати власні національні інституції. Автономія, українізована державна служба, українські школи і кафедри у вищих навчальних закладах, кооперація – усе це означало б зміну конкурентного середовища на користь україномовної інтелігенції, зміцнення її соціально-економічного статусу.

Економічна слабкість українців – представників гуманітарної сфери, матеріально-побутова невлаштованість міської і сільської інтелігенції „низового рангу” перешкоджали дієздатності її найактивніших представників, які, зазвичай, потрапляли під поліцейський нагляд. Життєві обставини часто заганяли їх у глухий кут безвихідності. Кореспонденція О.Кониського, Є.Чикаленка, М.Комарова, М.Грушевського рясніє листами від українських учителів, студентів, літераторів і журналістів з проханням допомогти грошми на видання творів, наукових розвідок, лікування, оплату житла, знайти місце роботи для тих, хто потрапив до списків „неблагонадійних” й т. ін.

Покращення свого добробуту, а відтак і можливостей ведення обережної праці на полі національної культури більшість інтелігенції пов'язувала з роботою у загальноросійських державних політико-адміністративних чи економічних та земських установах. Серед зайнятих у системі місцевого самоуправління українці становили більшість.

Економічна незабезпеченість була основною причиною, яка послаблювала національні устремління і прагнення. Практична відсутність економічної бази у вигляді національного прошарку підприємців звужувала політичний і культурний рух, зумовила його слабкість, байдужість значних верств населення до національного питання. Мовна політика російського уряду також сприяла „відстороненню” представників україномовної інтелігенції від стратегічно важливих секторів виробництва, прагнучи обмежити економічне зростання українства в цілому.

Представники розумової праці українського походження до революції 1905–1907 рр. були позбавлені юридично-правової можливості для ведення культурно-освітньої роботи, а після 1905 р. цю діяльність серйозно сковував брак коштів, відсутність

інституцій національної благодійності. Якщо євреї, поляки, греки та інші етнічні спільноти в Україні мали власні товариства, які сприяли молоді здобувати освіту, то українці крім Товариства прихильників української літератури і науки не мали, розгалуженої системи благодійних товариств. Освічена частина капіталістів Наддніпрянщини фінансово підтримувала розвиток культури загалом, не виділяючи окремо потреби українства.

Національна історіографія 1990-х рр. «звинувачувала» українську буржуазію у непатріотичності, оскільки вона, за виключенням кількох відомих сімей, не допомагала українському рухові. Насправді, нечисленний підприємницький промисловий клас, що етнічно був укорінений в українстві, не міг займатися широкою доброчинністю з огляду на економічний бік власного буття і обставин ведення бізнесу. Розвиваючись від дрібних напівкустарних підприємств вони були неспроможні конкурувати з інонаціональною промисловістю в Україні, постійно відчували брак вільних коштів. „Відсутність вільних обігових коштів у щойно народженої української буржуазії, – зазначає О.В.Лисенко – надзвичайно негативно впливала на її суспільно-моральний стан. Ці люди здебільшого не вкладали ніяких грошей на розвиток національної духовності й культури, нічого не роблячи для розвитку освіти ...” [8, с.12]. Тому, наприклад, відозви і проекти М.Грушевського щодо організації приватним коштом національних освітніх і наукових інституцій залишилися без відгуку з боку суспільності [3, с. 324–325]. Українських підприємців більше хвилювали ціни на російських чи європейських біржах, а не можливість використання власного економічного потенціалу для реалізації національних прагнень.

Економічна слабкість українства залишалася причиною недостатнього усвідомлення представниками українського капіталу потреби у власній незалежній державі, неприйнятті більшістю з них, особливо середнього статку, національної ідеї. Крім того політична боротьба за цю справу не обіцяла швидкого збагачення у найближчому майбутньому.

Економічна експлуатація України російськими правителями та тісне злиття економічних інтересів багатьох російських та українських підприємців сприяли не тільки перетворенню України на сировинний придаток та ринок збуту готової продукції, а й формуванню у політичній свідомості широких верств населення комплексу меншовартості, який у своїй основі визначався економічною невлаштованістю. З огляду на практичну відсутність національно орієнтованої промисловості в Україні означення радянською історіографією української інтелігенції як буржуазно-націоналістичної, виправдана лише частково. Буржуазною за стилем життя і великим капіталом вона не була, а швидше національною. Відносно невелика частина національно свідомої інтелігенції не могла забезпечити дієвого опору русифікації краю через її економічну слабкість.

Економічні інтереси значної частини представників розумової праці були також тісно пов'язані із загальноросійським економічним розвитком. Це підтверджується розмаїтістю спрямування економічних програм українських партій. Більшість з них робила ставку на захист інтересів сільгоспвиробників, малоземельного селянства. Абстрагуючись від промислової сфери, українська інтелігенція займала романтичну позицію українофільства, яке вичерпувало себе лише на другому десятилітті ХХ ст.

На формування політичного світогляду української інтелігенції впливали також певні особливості існування інституту власності в Російській імперії. Особливо це стосувалося аграрної сфери. Царський уряд час від часу зобов'язував місцевих чиновників в Україні передавати вільні землі виключно росіянам [1, оп.527, спр.79, арк.14]. Тим самим до економічного змісту власності, який полягає у відособленому присвоєнні результатів виробничої діяльності людей і реалізується у формі соціально-економічних відносин між людьми, у Російській імперії додавався ще національно-політичний компонент. Тут тривалий час існувала різниця у можливостях набуття права власності на землю залежно від національної приналежності. Часто для реалізації власних економічних інтересів вигідніше було у очах владних органів вважатися «росіянином», а не «українцем», як не поляком і не євреєм [3]. Не без впливу цих реалій в Україні склалася особлива структура великих землеволодінь та своєрідний національний „кадастр” їх власників. Прагнення захистити власні майнові інтереси було мотивом для тих, хто не цурався подібного способу збереження стабільності власних статків. Крім економічних чинників асиміляційним процесам сприяв також суспільний клімат, який творили навколо українського питання русифікаторські публіцисти на зразок П.Струве, Т.Флоринського, С.Щеголева та ін.

У різні табори розводила національну інтелігенцію ситуація з масштабним проникненням в економіку капіталу Західної Європи, країни якої розмежували невдовзі два відомі військово-політичні блоки. На рубежі ХІХ – ХХ ст. у середовищі української інтелігенції поширювалася прихильність до проантантівського курсу. Це було не лише наслідком поглядів російської демократичної еліти, а й хибним тлумаченням англійських, французьких і бельгійських підприємців як носіїв демократичних ідей та європейських принципів громадянського суспільства. Інша частина інтелігенції у своїх сподіваннях вирішити українське питання орієнтувалася на могутність німецького капіталу та зв'язки з Австро-Угорщиною, де проживало до 3 млн. українців. Розвиток подій з початком світової війни розвіяв ілюзії як одного так й іншого напрямку.

Розмаїтість поглядів стосовно майбутнього економічного розвитку українських земель та перспектив самодержавного правління також розпорощувала, українську інтелігенцію. Концепція

В.Липинського про можливість збереження монархічного ладу поруч із великим поміщицьким землеволодінням вступала у протиріччя з ідеями соціальної рівності М.Грушевського. Такий спектр вподобань став на заваді формуванню єдиної економічної політики провідними українськими діячами в добу визвольних змагань 1917–1920 рр.

Отже, практична відсутність у соціальній структурі українського суспільства еліт в економічній, а відтак і в державно-політичній сфері, зумовила зростання на рубежі XIX – XX ст. ролі національної інтелігенції – певної соціальної групи, властивої перш за все індустріальному суспільству.

Україна являла собою один з найрозвиненіших промислових районів Російської імперії. Її економічна модель поєднувала риси ринкової та адміністративно-централізованої економіки. Кожна з цих двох констатуючих характеристик по-своєму гальмували втягнення українського соціуму у модернізаційні процеси і зумовлювали як лоялістські так і опозиційні настрої у середовищі української інтелігенції, диференціація і різноспрямованість яких потребує подальшого дослідження.

Джерела та література:

1. ЦДІА України у Києві. – Ф. 442. – Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернаторства; 2. Бойко Я.В. Данилова Н.О. Формування етнічного складу населення Південної України (кінець ХУІІІ – ХІХ ст.) // Укр. іст. журн. – 1992. – № 9. – С.54 – 65; 3. Борисевич С.О. Законодавче регулювання поземельних відносин у Правобережній Україні (1793–1886). К.: Вид-во НАДУ, 2007. – 424 с.; 4. Зайцева З.І. Український науковий рух: Інституціональні аспекти розвитку (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – К.: КНЕУ, 2006 – 368 с.; 5. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі ХІХ– ХХ ст.: Соціально-політичний портрет. – К.: Наук. думка, 1993. – 178 с.; 6. Киевлянин. – 1865 – 1889 рр.; 7. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ століття. – К.: Основи, 1997. – 423 с.; 8. Лисенко О.В. Генеза ідеологічних і політичних пріоритетів східноукраїнського національного руху у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. –К.: Ін-т історії України НАН України. – 2007. – Вип. ХІV. – С.11–20; 9. Миллер А.И. „Украинский вопрос” в политике властей и русском общественном мнении (вторая

УДК: 94(477), „1932/1933”

УКРАЇНСЬКЕ СЕЛО ТА МІСТО В РОКИ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ: АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ ДЕСТРУКЦІЙ (ДО ІСТОРІОГРАФІЇ ПИТАННЯ)

Досліджено напрями розвитку сучасної історіографії з проблем відносин українського міста і села 20-х – 30-х рр. ХХ ст. у контексті аналізу економічних деструкцій та морально-психологічних змін ментальної свідомості українців. Проаналізовано праці науковців, у яких висвітлені питання: співпраці сільського та міського населення у роки Голодомору

половина ХІХ в.). – СПб: Алетей, 2000. – 260 с.; 10. Миллер О. Політика влади й російського націоналізму в українському питанні – незроблений вибір між „французькою” та „британською” стратегією // Схід – Захід. – 2001. – № 4. – С. 174–221; 11. Новітня історія України/А.Г.Слюсаренко, В.І.Гусев, В.П.Дрожжин. –К.: Вища школа, 2000. – 324 с.; 12. Паровоз. – 1870; 13. Пилипенко О. Політика російського уряду щодо використання іноземної робочої сили в промисловості України на початку ХХ ст. // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика / 36. ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2007. – Вип. 11. – С.72– 85; 14. Присяжнюк Ю.П. Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини ХІХ – початку ХХ ст. –Черкаси: Вертикаль, 2007. –640 с.; 15. Реєнт О.П. Соціальне життя села в Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. // Історія українського селянства: Нариси в 2 т. – К.: Наук. думка, 2006. – Т. 1. – С. 367–379; 16. Тхоржевська Т.В. Інтелігенція у світоглядних уявленнях українського селянства // Інтелігенція і влада: Матеріали П'ятої Всеукраїнської наукової конференції, 24–25 грудня 2009 року, м. Одеса / У трьох частинах. – Ч. 3. – Одеса: Астропринт, 2009. – С.172 – 178; 17. Ховрич С.М. З історії розвитку технічної освіти в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (На матеріалах Київського політехнічного інституту) // Укр. іст. журн. – 2007. – №5. – С. 55 – 65.

Oksana Lusa

Socio-Economic Processes in the late 19th - early 20th Century and Influence on Political Consciousness Shaping of the Ukrainian Intelligentsia

The article analyzes the factors influencing the socio-economic processes in shaping the political attitudes of the intelligentsia in Ukraine in the late nineteenth – early twentieth century. The author discovered that the economic model of Ukraine united the features of the market and the administrative and centralized economy. Each of these two characteristics in their own retarded retraction of Ukrainian society in the processes of modernization and conditioned as loyal and opposition sentiments among the Ukrainian intelligentsia. Absence of elite in social and economic structure of the Ukrainian society, and then and in state-political sphere, caused growth of a role of national intelligentsia – social group, characteristic for an industrial society - on the brink of 19-20th centuries.

Key words: intelligentsia, political mood, intellectual labour, institution of property, national elite.

© Світлана Маркова
(м. Хмельницький)

1932-1933 рр.; впливу більшовицької ідеології на українську ментальність; наслідків стихійної урбанізації за рахунок селянської міграції у роки колективізації, розкуркулення, хлібозаготівельних кампаній.

Ключові слова: історіографічний аналіз, місто, село, держава, урбанізація, Голодомор, соціальні зміни.